

ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА КОРУПЦІЇ ЯК СОЦІАЛЬНОГО І ПРАВОВОГО ЯВИЩА

Уточнено термінологічний апарат, схарактеризовано історичний досвід протидії корупції, визначено фактори (причини та умови), які сприяють поширенню корупції, а також сформульовано загальне поняття корупції як соціального і правового явища.

Уточнено терминологический аппарат, охарактеризован исторический опыт противодействия коррупции, определяются факторы (причины и условия), которые оказывают содействие распространению коррупции, а также формулируется общее понятие коррупции как социального и правового явления.

Terminological mechanism is specified, historical experience of corruption counteraction is characterized, factors (reasons and conditions) that assist corruption spreading are defined, general notion of corruption as a social and legal phenomenon is formulated.

Корупція як суспільно небезпечне явище становить безпосередню загрозу національній безпеці й конституційному ладу, про що неодноразово зазначалось у програмних та концептуальних правових актах з питань протидії злочинності у цілому [1; 2] та корупції [3–5] зокрема. Проте, незважаючи на прийняття спеціального антикорупційного закону та ряду інших підзаконних правових актів антикорупційного спрямування, вони так і не дали бажаного результату, не призвели до відчутних позитивних результатів у справі протидії корупції.

Хоча правові та організаційні питання протидії корупції вже давно стали темою наукових досліджень, про що свідчать наукові публікації І. П. Голосніченка, А. В. Гайдука, Д. Г. Заброди, М. І. Мельника, С. С. Рогульського та інших вчених, натомість не слід стверджувати й того, що вони знайшла своє остаточне вирішення, оскільки ряд актуальних і практично значущих проблем у цій сфері потребують подальшої розробки.

Метою цієї статті є удосконалення загальнотеоретичної характеристики корупції як соціального явища, у зв'язку з чим планується вирішити такі завдання: уточнити термінологічний апарат; охарактеризувати історичний досвід протидії корупції; визначити фактори (причини та умови), які сприяють поширенню корупції; сформулювати загальне поняття корупції як соціального явища.

Питання протидії корупції досить широко висвітлюються засобами масової інформації, а способи та засоби протидії цьому негативному явищу є темою дискусій соціологів, юристів, економіс-

тів та політиків. Протидія корупції в Україні ускладнена багатьма серйозними проблемами, в тому числі й проблемою нормативно-правового забезпечення. Аналіз законодавства і практики боротьби з корупцією в інших країнах світу дозволяє стверджувати, що сьогодні жодна держава не може заявити про повну, остаточну й безперечну перемогу над цим руйнівним явищем [6, с. 12]. Водночас, від правоохоронних органів України постійно і можновладці, і частина громадянського суспільства вимагають негайного подолання корупції. Бажання якомога швидше досягнути таких вражаючих результатів найчастіше тільки шкодить справі, а наслідком такого підходу стає лише гонитва за кількісними показниками.

Отже, існують підстави для твердження що сьогодні передчасно ставити перед правоохоронними органами завдання повного подолання корупції за допомогою каральних заходів. Натомість зусилля в боротьбі з корупцією необхідно зосередити на розробці та впровадженні цілісного механізму, який би органічно поєднав як профілактичні, так і репресивні заходи. При цьому пріоритетна роль має належати заходам профілактичного (попереджувального) характеру. Зокрема, йдеться про створення ефективної та прозорої системи державного і громадського контролю за діяльністю чиновництва, заснованої на додержанні національних інтересів, законності, добропорядності, економічної доцільності, на всебічній підтримці влади у її намірі протидіяти корупції.

В енциклопедичних словниках термін «корупція» тлумачиться по-різному, хоча йдеться про більш строгий і більш докладний шляхи утворення. Так, згідно зі спрощеною етимологією, слово «корупція» відповідає латин. «corruptio», що перекладається як підкуп, розклад, занепад. Відповідно ж до другої, більш докладної етимології, походження цього слова пов'язане з утворенням від латин. основи «rupteo» та префікса «cor-» [7, с. 45]. Дієслово «rupteo» означає «руйнувати», «пошкоджувати», «скасовувати певний процес». Утворений злиттям цих слів термін «corruptio», начебто, вживався для позначення змови декількох осіб з метою здійснення перешкоди правосуддю або відправленню інших владних повноважень.

Аналіз правових заходів боротьби з корупцією, які використовувалися в минулому, дозволяє зробити деякі висновки. По-перше, твердження, що проблема адекватної протидії корупції виникла лише в новітній історії України, є некоректним, оскільки намагання попередити корупцію, обмежити її негативний вплив на державу і суспільство здійснювалися ще в стародавні часи і не припинялися протягом усієї історії людства, незважаючи на види політичних режимів, форми правління тощо. Отже, можна стверджувати, що корупція – це певна соціальна закономірність, властива будь-якій державі. І кожна держава намагалася уне-

можливити корупційне зловживання владою саме за допомогою правових норм.

По-друге, історичний досвід засвідчує, що норми антикорупційної спрямованості описують або об'єктивні обставини вчинення корупційного правопорушення, або певні види забороненої поведінки представника влади, публічної особи. Але і в першому, і в другому випадках йдеться про правовий механізм, завданням якого була протидія корисливому зловживанню владою. Отже, про корисливу спрямованість протиправних діянь, які ми сьогодні могли б назвати корупційними правопорушеннями, відомо з давніх часів. Тобто корупційним діянням завжди була властива корислива спрямованість.

По-третє, у переважній більшості випадків суб'єктами протиправних зловживань були фізичні особи, наділені владними (публічними) повноваженнями. Справді, суб'єктам корупційних посягань завжди була властива принаймні одна спільна риса: вони виступали і нині виступають представниками влади.

По-четверте, з огляду на сказане вище можна зробити висновок про те, що проявам корупції (корупційним діянням) властива також однорідна повторюваність як у часі, так і у просторі.

Отже, корупція характеризується: корисливою спрямованістю корупційних посягань; аналогічністю владного становища суб'єктів корупційних посягань; усталеною однорідною повторюваністю корупційних посягань.

Досліджуючи суспільні зміни, викликані поширенням корупції, слід особливо зазначити її деструктивний вплив на сформоване в суспільстві співвідношення різних соціальних груп, наділених владою. Періодичне гальмування процесу суспільного розвитку супроводжується виникненням ситуацій, коли верхні ешелони влади, послаблені конкурентною боротьбою, втрачають ієрархічну цілісність і фактично втрачають можливість ефективно управляти суспільними процесами й державою в цілому. Нездатність керівних груп зберегти свій колишній вплив змушує їх неправомірно використовувати соціальні блага для зміцнення своїх позицій. Це, у свою чергу, лише пришвидшує зростання корупції в цілому суспільстві. У даному випадку можна говорити про певні рамки, поза якими корупція починає розвиватися в геометричній прогресії й швидко виходить з-під контролю держави і суспільства, призводить до розвалу механізму державного управління.

Розглядаючи корупцію як соціальне явище, необхідно також звернути увагу на наступне. По-перше, корупція притаманна суспільству відтоді, відколи виник інститут влади. Як невід'ємний супутник складного та багатоаспектного суспільного буття, корупція не може бути зведена до певного переліку дій особи, уповноваженої на виконання функцій держави. Нині, наприклад, не

існує можливість кваліфікувати як правопорушення лобізм, кумівство, протекціонізм, грошові внески з політичною метою, приховану участь державних службовців у комерційній та підприємницькій діяльності. Той, хто бере хабарі, не може існувати без тих, хто їх дає, тому корупція охоплює і коло взаємовідносин людей, які використовують протиправні дії чиновників для досягнення бажаного їм результату. Тому елементом корупції як соціального явища виступає система цінностей зазначених індивідів, їх спосіб життя та світосприйняття в цілому. В цьому контексті «втиснути» усі прояви корупції як складного соціального явища в жорстку конструкцію юридичного складу правопорушення практично неможливо. Оскільки корупційні дії порушують широкий спектр соціальних норм (моральних, етичних, корпоративних), боротьба з ними можлива також лише за умов використання усього спектру заходів соціально-юридичного впливу. При цьому юридична відповідальність як правовий засіб такої боротьби відіграє суттєву роль у механізмі протидії корупції й повинна використовуватися для припинення зовнішніх проявів корупції – корупційних діянь.

По-друге, корупція має масовий характер. Жодна країна ніколи не була вільною від корупції, що охоплює різні сфери життя суспільства. Як невід'ємний супутник суспільства та держави, корупція оформилась у сталі форми, що мають типовий характер. Вони охоплюють різні способи протиправного використання представником влади свого статусу для задоволення власних – особистих або вузькогрупових – потреб.

По-третє, причини, які зумовлюють існування корупції в різних країнах світу, також мають багато спільного. Зокрема, до типових рис відносять: недосконалий механізм захисту права власності та відсутність зрозумілої та чіткої економічної політики в державі; неефективність діяльності бюрократизованої влади та відсутність нормативно деталізованих процедур надання населенню країни управлінських послуг, безвідповідальність контролюючих та правоохоронних структур; значний податковий пресинг, зайва ускладненість і запутаність правових засад оподаткування; слабка і неефективна судова система; відсутність адекватної правової бази боротьби з корупцією тощо [8, с. 13].

Не заперечуючи перелічені вище фактори, які сприяють вчиненню корупційних діянь, на нашу думку, до них необхідно віднести також неефективність функціонування сучасної системи контролю за корупцією, окремими видами якого є державний та громадський контроль. Крім того, до факторів, які сприяють вчиненню корупційних діянь, необхідно віднести й такі як: недієвість законодавчо закріплених заходів протидії корупції, їх малоефективність; розпорошеність та нечіткість у визначенні завдань, функцій та повноважень суб'єктів протидії корупції; ускладненість та

забіюрократизованість дозвільних процедур в органах виконавчої влади та місцевого самоврядування; відсутність прозорості процесів роздержавлення власності; формальний характер чинної системи декларування доходів державних службовців; низька громадська свідомість; недостатній рівень матеріального забезпечення більшості державних службовців, його невідповідність складності та відповідальності поставлених перед ними завдань.

Таким чином, наведене вище дозволяє зробити такі висновки:

1. Оглядовий аналіз історичного досвіду доводить, що проблема подолання зловживань та правопорушень, які сьогодні традиційно відносять до корупційних дій, існувала з моменту формування публічних органів з владною компетенцією. Будучи споконвічним супутником суспільного прогресу, вона має соціальну природу і не може бути повністю подолана.

2. Корупція є соціальною аномалією. Її зовнішнім проявом виступають протиправні дії (сукупність певних дій) суб'єктів корупційних правопорушень. При цьому ототожнення корупції лише з протиправними діями не може бути визнане доцільним і не відповідає природі цього явища. За аналогією, при такому підході іншу соціальну аномалію – наркоманію – треба було б визначити як сукупність вживань наркотичних засобів, а проституцію – як сукупність оплатних статевих актів. Ця принципова неточність сприйняття корупції є однією із серйозних причин того, що корупція в Україні залишається розповсюдженим явищем найяскравішим свідченням чого є те місце, яке сьогодні займає Україна серед так званих країн «з високим рівнем корупції».

3. Неможливо боротися із соціальною аномалією лише репресивними засобами. Корупцію як соціальну аномалію завдяки лише діяльності правоохоронних органів викоринити не можна, оскільки вони діють в межах антикорупційного законодавства (до речі, ще досить недосконалого), спрямованого лише проти зовнішніх проявів корупції – корупційних діянь.

4. Ефективна протидія корупції вимагає використання усього спектру заходів соціального впливу на поведінку суб'єктів суспільних відносин. Серед них на першому місці повинні бути передовсім заходи профілактичного (попереджувального) характеру, а репресивні заходи повинні використовуватися здебільшого за умов вчинення корупційних правопорушень.

5. У загальному вигляді з юридичної точки зору корупцію можна визначити як суспільно небезпечне соціальне явище, яке охоплює собою широке коло корупційних діянь, пов'язаних із неправомірним використанням особами, уповноваженими на виконання функцій держави, наданої їм влади, службових повноважень, відповідних можливостей з метою задоволення особистих інтересів чи інтересів інших поодиноких осіб, а також таких дій, які

створюють умови для вчинення корупційних діянь чи є їх приховуванням або потуранням ім.

Список літератури: 1. Про Державну програму боротьби із злочинністю : постанова Верховної Ради України від 25 черв. 1993 р. № 3325-ХІІ // *Голос України*. – 1993. – 30 липня. 2. Про затвердження Комплексної програми профілактики правопорушень на 2007–2009 роки : постанова Кабінету Міністрів України від 20 груд. 2006 р. № 1767 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1767-2006-%EF>. 3. Про боротьбу з корупцією : закон України від 5 жовт. 1995 р. // *Відомості Верховної Ради України*. – 1995. – № 34. – Ст. 266. 4. Про Національну програму боротьби з корупцією : указ Президента України від 10 квіт. 1997 р. № 319/97 // *Офіційний вісник України*. – 1997. – № 15. – С. 11. 5. Про Концепцію подолання корупції в Україні «На шляху до доброчесності» : указ Президента України від 11 верес. 2006 р. № 742 // *Офіційний вісник України*. – 2006. – № 37. – Ст. 2540. 6. Пундей Сар Дж. Боротьба з корупцією. Критичний огляд з аналізом міжнародного досвіду / Дж. Пундей Сар // *Матеріали українсько-американського семінару «Проблеми економічного зростання: питання доброчесності»*. – Л., 1997. – С. 12–17. 7. Етимологічний словник української мови : у 7 т. / АН УРСР ; Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. – Т. 3 : Кора – М. – К. : Наук. думка, 1989. – 552 с. 8. Сатаров Г. А. Диагностика коррупции: социологический анализ / Г. А. Сатаров // *Право и безопасность*. – 2002. – № 2. – С. 13–17.

Надійшла до редколегії 14.05.2009

УДК 351.751+342.951

І. В. Панова

ПОНЯТТЯ ТА ВИДИ ЗАГАЛЬНИХ ПРИНЦИПІВ ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРАВА УКРАЇНИ

Досліджено основні принципи інформаційного права. На підставі аналізу наукових точок зору та відповідних нормативно-правових актів розроблено авторське бачення поняття та видів принципів інформаційного права, які є важливим інструментом теоретичного аналізу галузі інформаційного права, її предмета, метода, галузевого механізму правового регулювання.

Исследованы основные принципы информационного права. На основе научных точек зрения и соответствующих нормативно-правовых актов разработано авторское видение понятия и принципов информационного права, которые являются важным инструментом теоретического анализа отрасли информационного права, её предмета, метода, отраслевого механизма правового регулирования.

The basic principles of informative law are researched. On the basis of scientific points of view and proper normative and legal acts the author's seeing of concept and principles of information law, which are important instrument of theoretical analysis of the field of information law, its object, method of a particular branch mechanism of the legal regulation, is developed.